

Jazykové typy.

Řekli jsme si, že typologie je nauka o podobnostech a rozdílech mluvnice jazyků. Tyto rozdíly a podobnosti dané tisíci-letým vývojem nejsou náhodné, mezi jednotlivými rysy mluvnice existují určité souvislosti. Typologie vyšetřuje také tyto souvislosti.

Zavádělo by nás příliš daleko, kdybychom si chtěli všechny typologické souvislosti vyvozovat a zdůvodňovat. Bylo by k tomu třeba příliš rozsáhlého materiálu srovnávacího. Omezi se na jeden příklad takové souvislosti.

Číslo a pád téhož slova se může vyjadřovat najednou, t. j. jednou koncovkou, nebo zvlášť, t. j. dvěma koncovkami. Pád může být vyjádřen vždy stejně nebo v různých případech různě. Tyto dva problémy se v jazycích řešivají souběžně. Kde je číslo a pád vyjadřován najednou, jednou koncovkou, tam se týž pád v různých případech vyjadřuje různě (v češtině, ruštině, latině, řečtině, srv. čes. *žen-a*, 2. p. *žen-y* proti *kost*, *kost-i*, *oráč*, *oráč-e*). Kde jsou pád a číslo vyjádřeny rozdílnými koncovkami, tam je týž pád vyjadřován vždy stejně (ve finské, maďarštině, turečtině, srv. fin. *talo-lle*, 'domní', proti *talo-i-lle*, 'domním', vedle *isille*, *ihmisselle*, *korvulle* atd., 'otci', 'šlověku', 'medvědu').

Souhrn takových souvislostí, které pak dávají mluvnici jednotlivého jazyka určitý ráz, nazývá se **typ**. Podle našeho

názoru je nejlépe mluvit o pěti typech jazyků. Uvedeme na-
před názvy těchto typů (většinou jsou to termíny tradiční):
Typ **isolační**, **aglutinační**, **flexivní**, **introflexivní** a **poly-
synthetický**. Jednotlivé typy si rozebereme na jazycích, kde
se tyto typy význačně uplatňují.

Napřed si pro orientaci vyjmenujeme význačné vlastnosti
jednotlivých typů:

V **typu isolačním** (t. j. tom, který »isoluje« slova) se ani
skloňování ani časování neděje příponami (jako je to v češti-
ně). Slova jsou neměnná (franc. *père*, *mère*). Větná kon-
strukce se tvoří slovosledem (podstatné jméno před slove-
sem je podmět, podstatné jméno po slovese je předmět)
a pomocnými slovy (předložkami, spojkami). Tento typ je
nejvýrazněji vyvinut v jazycích západní Evropy, v anglic-
tině, franštině a zčásti také v němčině.

Typ aglutinační (starý termín, znamená původně »přikli-
žující«) má bohaté prostředky pro skloňování a časování.
Na jedno slovo se navěšuje hodně přípon. Na př. turecky *ev-
düm*, *evler*, 'domy', *evlerin*, 'mé domy', *evleriniz*, 'naše domy',
evlerinizde, 'v našich domech'. Tento typ je vyvinut zvláště
v t. zv. jazycích altajských, t. j. v jazycích tureckých, mon-
golských (v mongolštině, jihuorské kalmyčtině), dále v ja-
zycích ugrofinských (finské, maďarštině), potom v armén-
štině, nové persštině, japonsštině, korejštině a j.

Typ flexivní («ohýbací») se vyznačuje především hroma-
děním významů v jedné části slova: V českém *dobr-ý* zna-
mená -ý celkem tři věci: 1. pád, jednotné číslo a mužský rod.
Ve slově *žen-a* znamená přípona -a první pád a jednotné číslo.
Tento typ je vyvinut v celé řadě indoevropských jazyků:
v jazycích slovanských, baltských (litevštině a lotyštině),
v latině, řečtině, staré indičtině, ve starých jazycích írán-
ských, z neindevropských jazyků především v jazycích ban-
tuských (černošských jazycích jižní poloviny Afriky).

Typ introflexivní («vnitřní ohýbací») se na první pohled podobá typu flexivnímu, takže byl někdy považován za jeho pododdělení. V něm se hromadění významů v jedné části slova dostává až do kořene: něm. *Vater* má množné číslo *Väter*, *wir trinken*, pijeme, má minulý čas *wir tranken*, v odvozeném slovese je *wir tranken*, napájíme. Tento typ je rozvinut v jazycích semitských (v arabštině, hebrejštině), méně už v jazycích berberských (v hamitských jazycích severní Afriky), keltských a germánských.

Typ polysynthetický («skládající»); upozorňuji, že tento termín je náš a že se ho v jiných pracích neužívá nebo aspoň užívá ve smyslu poněkud jiném) se vyznačuje složeninami. Srv. něm. *Hausmeister* proti čes. *domovník*, *Buchhalter* proti *účetní* atd. Tento typ je především významný v čínštině a jiných jazycích východoasijských, z evropských jazyků v řečtině, němčině, dále — už méně silně — v ostatních jazycích germánských, v maďarštině, ve finštině.

Tak asi vypadá patero jazykových typů (u jiných autorů se udávají poněkud jiné typy).

Viděli jsme, že často můžeme pro různé typy uvést příklady z jednoho jazyka. To je velmi důležité. V každém jazyce jsou vlastnosti různých typů. O jeho zařazení k určitému typu rozhoduje, kolik je v něm zastoupeno znaků jednotlivých typů.

Uvedeme příklady všech pěti typů v češtině:

Typ izolace: *budu nosit* (na rozdíl od *pomesu*, lat. *feram*).

Typ aglutinační: *orám*, *vy-orám*, *do-vy-orám*, *ne-do-vy-orám*.

Typ flexivní: *dobr-ý*, kde *-ý* má, jak jsme uvedli, trojí význam.

Typ introflexivní: *vojáci* - *vojáky*, *přítel* - *přítel*, *střelám* - *střílám*.

Typ polysynthetický: *lidojed*, *maloměsto*, *modrobílý* atd.

Chceme-li dobře poznat typologii češtiny, musíme dobře poznat všechny její vlastnosti mluvnické, t. j. všechny typy. Proto si rozebereme jednotlivé typy na těch jazycích, v nichž se příslušné typy jeví nejmarkantněji. Budeme přitom přihlížet k hlavnímu tematů našeho pojednání, t. j. k osvětlení typologie češtiny. Typologie jiných jazyků bude nám tu jen pomůlkou.

I. Typ *isolační*.

Isolační typ známe dobře z jazyků západoevropských, z angličtiny, franštiny a němčiny, dále je v některých jazycích polynéských a j. Uchýlíme se k franštině, kde je *isolační* typ silný a která je u nás dost známá.

Při popisu jednotlivých jazyků — jako později při popisu češtiny — budeme postupovat podle jednotlivých druhů slovních, t. j. začneme podstatnými jmény, přejdeme k přídatným jménům, příslovcím atd. Je to snad postup nezvyklý. Ale musili jsme se k němu uchýlit, protože jiné rozdělení by nás zavádělo. Obvykle se v mluvnici popisuje odděleně tvarosloví, kmenosloví a skladba. Bohužel však toto rozdělení v jednotlivých jazycích kolísá. Co v jednom jazyce náleží ještě do tvarosloví, je v druhém již úplná skladba. To platí měrou tím větší, čím odlišnější jazyky probíráme. A my chceme rozebírat jazyky navzájem nejoddenější. Přistupujeme tedy k nejdůležitějšímu druhu slovnímu, k **podstatným jménům**.

Předním rysem francouzského podstatného jména je neměnnost. Srovnáme na př. osudy slova *père* ve větách francouzských s osudem slova *otec* ve větách českých:

*Mon père n'a dit.
C'est mon père.*

*Otec mi řekl.
To je můj otec.*

*Je vois mon père.
Je l'ai dormé à mon père.
... avec mon père.*

*Vidím svého otce.
Dal jsem to svému otci.
... s mým otcem.*

Rozdíl mezi češtinou a franštinou je tu jasný. Kdežto v českých větách se tvar slova *otec* mění, ve francouzských větách se tvar slova *père* nemění. A to je základní vlastnost typu *isolačního*, vlastnost, která jej jasně odlišuje od ostatních typů. *Isolační* typ neváže na slovo nějaké koncovky, předpony, přípony a p., nechává, pokud to jde, slovo samo o sobě. Potom ovšem vše to, co se jinde vyjadřuje koncovkou, musí jazyk *isolační* vyjádřit jinak. Na uvedených příkladech vidíme, jak to dělá. Rozdíl 1. pádu a 4. pádu vyjadřuje franština a jiné *isolační* jazyky slovosledem. Jiné pády se vyjadřují předložkou (*de* = genitiv, 2. pád, *à* = dativ, 3. pád).

Je ovšem pravda, že franština není *isolačným* typem na 100% věrna. I ve skloňování se od něho odchyluje. Předložky pádů splývají se členem v jedno slovo: *de le* splývá v *du*, *à le* v *au*. Podstatné jméno samo zůstává tím ovšem nedotčeno. První vlastnosti *isolačního* typu je tedy neměnnost podstatného jména.

Vztahy podstatných jmen ve větě mezi sebou a vztahy podstatných jmen a sloves vyjadřují pády s koncovkou. To je vyjádření nejobvyklejší. Vedle toho používají jazyky předložek a spojek. Mýšlenku zhruba touž můžeme vyjádřit tak nebo tak. Na př.: *Prisšel on i jeho žena. Prisšel se svou ženou. Dopravoval svou ženu.* Kdy je třeba užít pádu s koncovkou, kdy předložky a kdy spojky, na to se dívají různé jazyky různě. Jazyky *isolační* — a tedy také franština — mají zálibu v samostatných slovech, a proto také mají hojnost předložek a spojek. To vynikne nejvíce, jak uvidíme, ze srovnání s jazyky aglutinačními, které mají hojnost pádů s koncovkou.

Další vlastností *isolačního* typu je tedy hojnost předložek.

Množné číslo se vyjadřuje ve franštině dvojným způsobem. V menšině případi se proměňuje kmen: *oeil - yeux*, 'oko - oči', *travail - travaux*, 'práce - práce' atd. Častější je přípona -s, která se v některých polohách vyslovuje, jindy je pouze pravopisná: *les pères*, 'otcové', *les enfants*, 'děti' (vyslov *lezáfã*), avšak ve spojení jako *les enfants ont*.., 'děti mají' (*lezáfãzõ*). Tak je tu opět dosaženo neměnnosti slova, jak je to v intencích typu *isolačního*.

Další vlastností *isolačního* typu je tedy nedostatek vyjádření gramatického čísla.

Dále má francouzské substantivum rody. Ve franštině jsou ovšem jen dva, kdežto v latině, češtině, němčině jsou tři, v bantuském jazyce suaheli (svahili; vých. Afrika) dokonce osm. I tak francouzské rozeznávání rodů nesouvisí s typem *isolačním*. V jiných jazycích *isolačních*, na př. v angličtině, jsou rody zredukovány nebo neexistují (v havajštině). Doménou rodu jsou jazyky s převahou typu *flexivního*.

Další vlastností *isolačního* typu je tedy nedostatek rodů. Výrazy jako *můj otec*, *tvůj otec* atd. se vyjadřují v češtině dvěma slovy. Je to skutečnost, která se nám zdá samozřejmá. Ale ve srovnání s jinými jazyky, na př. s turečinou nebo s maďarštinou, to už tak samozřejmě není. V těchto jazycích, jak uvidíme v následující kapitole, vyjadřují se tyto výrazy jedním slovem, srv. tur. *baba-m*, maď. *atyá-m*. Ve franštině, opět podle zásad *isolačního* typu, vyjadřuje se přivlastňování zvláštním slovem: *mon père*, *ton père* atd.

Další vlastností *isolačního* typu je tedy vyjádření přivlastňování (possessivity) zvláštním slovem.

Dále se zvláštním slovem vyjadřuje člen určitý, *le, la, les*, a neurčitý, *un, une*. Člen, vyjádřený zvláštním slovem, je částí v jazycích *isolačních* (franština, angličtina, němčina). V jazycích *neisolačních* je někdy také takový člen (maďarština, řečtina stará i nová), ale častěji není (čeština, latina) nebo je vyjádřen aglutinačně, at předponou (koptština) nebo při-

ponou (bulharština, rumunština, albánština, srv. bulh. *žena-ta*, fr. *la femme*).

Další vlastností *isolačního* typu je tedy člen, určitý i neurčitý, jako zvláštní slovo.

U českých koncovek substantivních je mnoho t. zv. synonymie (souznačnosti) a homonymie (mnohovýznamnosti). Synonymie znamená, že týž význam se může vyjádřit různým způsobem, na př. 2. pád jednotného čísla se vyjadřuje různě v tvarech *ženy, hada, duše*. Homonymie znamená, že stejný tvar může vyjadřovat v různých případech různé věci. Tak na př. -a v českých slovech *žen-a, had-a, kvařat-a* vyjadřuje jednu 1. pád jedn. čísla, po druhé 2. pád jedn. čísla, po třetí 1. pád mn. čísla. To ve francouzštině, aspoň v její *isolační* složce, není. Francouzský 2. pád má vždy předložku *de*, franština opouští, jakmile se dostává mimo *isolační* typ, srv. *les pères*, *les yeux*, *les travaux*, kde se možné číslo vyjadřuje různě. Ale nás zajímá na franštině jen její *isolační* složka.

Další vlastností *isolačního* typu je tedy nedostatek synonymie a homonymie pádů.

S celkovým rázem tvarosloví francouzského podstatného jména souvisí také jeho hlásková podoba. V češtině bývá podstatné jméno ve většině pádů aspoň dvojslabičné, při čemž drhá samohláska vyjadřuje koncovku. Znázorníme-li každou souhlásku písmenem -t- a každou samohlásku písmenem -a-, vypadá české podstatné jméno *žen-a* asi takto *ta-t-a*. Stejně se to opakuje u tvarů *ženy, ženě, ženo* atd. Ve franštině je nejbastější tvar podstatného jména asi tohoto složení: *ta* nebo *ta-t*. Uvedeme příklady. Zajímavé je tu srovnání francouzských slov s českými:

fr. <i>ped</i>	čes. <i>noha</i>	fr. <i>ville</i>	čes. <i>město</i>
<i>main</i>	<i>ruka</i>	<i>paix</i>	<i>mír</i> , ale <i>mírů</i>
<i>homme</i>	<i>člověk</i>	<i>pays</i>	<i>země</i>
<i>dame</i>	<i>dáma</i>	<i>vin</i>	<i>vino</i>

Je ovšem ve franštině také velmi hojně dvojslabičných slov:

fr. <i>hiver</i>	čes. <i>zima</i>	fr. <i>enfant</i>	čes. <i>dítě</i>
<i>église</i>	<i>kostel</i>	<i>voyage</i>	<i>cesta</i>
<i>silence</i>	<i>ticho</i>	<i>oiseau</i>	<i>ptáček, -a</i>

Jednoslabičnost nedospěla ve francouzštině tak daleko jako v čínštině a vietnamštině, kde je pravidlem. Je však jasno z uvedených příkladů, které si každý s pomocí slovníku může snadno rozmožít, že francouzština má k jednoslabičnosti mnohem bližší než čeština.

Další vlastností isolačního typu je tedy tendence k jednoslabičnosti.

Nyní přicházíme k důležitému problému podstatných jmen, totiž k problému, jak se podstatná jména tvoří. Podstatných jmen je velké množství a stále vznikají nová. V jakém vztahu jsou nová ke starým? V jakém vztahu jsou podstatná jména k sobě navzájem? Tento vztah může být několikery.

1. Podstatné jméno může být docela samostatné slovo, s jiným nepřibuzané. Z francouzštiny sem patří slovo *talent*. Toto slovo je cizího, řeckého původu a s jinými francouzskými slovy není příbuzné. Naproti tomu má čeština vedle slova *talent* slovo *nadání*, ruština *дарование*, němčina *Begabung*. Slovo *nadání* je odvozeno od *dati*, *darování* od *darovat*, zrovna tak slovo *Begabung* od *begaben* a to od *Gabe, geben*.

2. Podstatné jméno může být slovo, už v jazyce jinak existující, vzaté v novém významu, na př. fr. *capitale*, hlavní město, vlastně »hlavní«, proti něm. *Hauptstadt*, čes. *hlavní město*, rus. *столица*.

3. Nové jméno se může tvořit dvěma nebo více samostatnými slovy, sr. fr. *mots croisés*, vl. zkrácená slova' proti něm. *Kreuzworträtsel*, čes. *křížovka*, rus. *крестовка*.

4. jméno může být složeninou, kompositem, na př. fr. *garde-robe*, šatna', vl. *hlídej šaty'* (pod. srbocharvatské *pasivnica*, domovník', vl. *hlídej dům'*).

5. Může být slovem odvozeným, na př. *voleur* 'zloděj', od *voler* 'krásti'; tedy vlastně 'krádeč', proti čes. *zloděj* (odlišnému od *krádeži*), něm. *Dieb* (odlišnému od *stehlen*), rus. *вор* (odlišnému od *krasť*).

Jak asi se zachovává v otázce tvoření slov typ isolační? Ten typ, který nemá rád přípony ani složeniny? Jemu jistě vyhovují první tři případy.

(1)	fr. <i>concierge</i>	čes. domovník	<i>brancard</i>	nosítka
(2)	<i>mal</i>	zlý	<i>le mal</i>	zlo, choroba
	<i>bon, bonne</i>	dobrý	<i>la bonne</i>	chůva
	<i>il neige</i>	sněží	<i>la neige</i>	snh
	<i>il départ</i>	odjíždí	<i>le départ</i>	odjezd
	<i>il conte</i>	vypravuje	<i>le conte</i>	povídka
(3)	<i>chemin de fer</i>	železnice	(vl. <i>dráha železa'</i>)	
	<i>bâteau à vapeur</i>	parník	(vl. <i>loď na páru'</i>)	

Další vlastností isolačního typu tedy je, že nerad tvoří složeniny a nerad odvozuje příponou. Raději tvoří nová slova jiným způsobem. Důležité také je, že slova mohou beze změny fungovat jako podstatná jména a obráceně. To znamená, že není tak naprosto ostrá hranice mezi podstatnými jmény a slovesy jako třeba v češtině nebo latině. Je to opět důležitý znak isolačního typu: v tomto typu se velmi špatně rozeznávají druhy slov. Ještě silněji než ve franštině projevuje se tento znak v angličtině (*I love* 'miluji', *the love* 'láska', *I praise* 'chválím', *the praise* 'chvála').

Vidíme, že další vlastností isolačního typu je nedostatečná hranice mezi jednotlivými slovními druhy.

Přicházíme k druhé třídě slov, k přídavným jménům. Francouzská příd. jména nemají pádové koncovky, stejně jako jména podstatná. Je to plně v tendencích isoláčního typu. Francština má však rody a vyjadřuje gramatické číslo. A tak má francouzské přídavné jméno 4 tvary: jedn. č. muž. *grand*, jedn. č. žen. *grande*, mn. č. m. *grands*, mn. č. žen. *grandes*, veliký, veliká, velicí, veliké. Rozdíli ten je, jak známo, často jen pravo-opsný. Někdy odpadá i v písmu, na př. *jeune* mladý, mladá, *doux* sladký, sladcí. Jisté je tu ovšem mnohem méně tvarů než na př. v češtině nebo latině. Vzpomeňme si českých tvarů *mladý, mladá, mladému, mladá, mladých*... Francština ovšem, jak jsme řekli, neuskutečňuje isoláční typ na 100%. Jiné jazyky jako angličtina, jdou tu dále než francština a mají přídavné slovo úplně neměnné.

Další vlastností isoláčního typu je tedy neměnnost přídavného jména.

Stupňování přídavných jmen se ve francštině děje zvláštními slovy, tedy naprosto isoláčně, srv. *grand, plus grand, le plus grand*, veliký, větší, největší. Je však několik přídavných jmen, která tvoří 2. a 3. stupeň jiným slovem než 1. stupně: *bon, meilleur, le meilleur*, dobrý, lepší, nejlepší, *mauvais, pire, le pire*, špatný, horší, nejhorší. Fiká se tomu suppletivismus. Je to jev známý z flexivních jazyků (češtiny, latiny, řečtiny) a do isoláčního typu nepatří.

Další vlastností isoláčního typu je tedy stupňování přídavných jmen zvláštními slovy.

Příslovce se ve francštině tvoří od přídavných jmen příponou *-ment*: *lentement, doucement*, pomalu, sladce. Tím se francština isoláčnímu typu odcizuje. V isoláčním typu splyvá přídavné jméno a příslovce. Je to vidět na němčině. Srv. tyto věty: *Sie ist schön* — *Sie singt schön*, Je krásná, Zpívá krásně.

Další vlastností isoláčního typu je tedy nerozzenávání přídavných jmen a příslovci.

Číslovky základní ve francštině jsou neměnné, nemají shodu (s výjimkou *un, une*). Opět znak isoláční. Na druhé straně se číslovka pojí s množným číslem (pokud se ovšem množné číslo liší od jednotného, viz výše), tedy stejně jako v latině a češtině: *trois chevaux* jako *tri koně* a *tres equi*.

Další vlastností isoláčního typu je tedy spojení neměnné číslovky s podstatným jménem.

Ve svém rozboru postupujeme od jednoho slovního druhu k druhému. Slovních druhů je 9: podstatná jména, přídavná jména, příslovce, číslovky, slovesa, zájmena, předložky, spojky a citoslovce. Citoslovce necháváme stranou, protože typologicky nemají velký význam. Ostatní druhy slov se dělí na dvě třídy: na slova významová, ta, která mají význam nějakého předmětu, osoby, děje nebo vlastnosti — tedy podstatná jména, přídavná jména, příslovce, číslovky, slovesa —, a na slova pomocná, která jen pomáhají při vyjadřování, označující především vztahy slov významových — sem patří předložky, spojky a zájmena. My jsme si rozdělili látku podle slov významových — pomocná zařadujeme k jednohlým slovním významovým, pro něž mají důležitost —, především proto, že rozsah slov významových je stálý, kdežto rozsah slov pomocných se od jazyka k jazyku mění. Jedinou výjimku uděláme se *zájmeny* — a to proto, že ve všech jazycích tvoří velmi důležitou skupinu slov, že se v celé řadě jazyků skloňují jako podstatná jména, přídavná jména a číslovky a že by bylo obtížno zařadit je do některé skupiny jiné.

Rozsah zájmena, jako všech slov pomocných, se mění. Isoláční typ je příznivý tvoření pomocných slov — jak jsme to viděli u předložek —, a proto je také příznivý pro hojnost zájmen. Ve francštině, jak hned uvidíme, je často zájmeno tam, kde v jiných jazycích je nějaká přípona.

Největší rozdíly v zájmenech jsou u zájmen osobních a přivlastňovacích. Francština vyjadřuje u sloves zájmenem podmět (není-li vyjádřen podstatným jménem):

fr. <i>je donne</i>	nous <i>donnons</i>	čes. <i>dávám</i>	<i>dávám</i>
<i>tu donnes</i>	<i>vous donnez</i>	<i>dáváš</i>	<i>dáváte</i>
<i>il donne</i>	<i>ils donnent</i>	<i>dává</i>	<i>dávají</i>

těchto spojeních je zájmeno ve franštině závazné, kdežto jštině se ho užívá k zdůraznění, někdy i pro rytmus a pod., př. *Já dávám.*

Také zájmenný předmět v 3. a 4. pádě je ve franštině zvláštním slovem. To je pro nás věc docela běžná a samozřejmá. Když se však rozhledneme po různých jazycích světa, vidíme, že to tak samozřejmě není. Uvedeme si později příklady toho, že jinde se vyjadřuje i předmět koncovkou slovesa. Prozatím zdůrazňujeme jen to, že ve franštině se předmět vyjadřuje zvláštním slovem: *Je te le donne* 'dávám ti to'. Nechybějí ovšem hlasy, které tvrdí, že právě ve franštině nejsou ona slovíčka *je te le* ap. nic jiného než předpony, ale to už bychom zabíhali do složitých otázek francouzské typologie a nám tu jde pouze o ilustraci isoláčního typu, pokud její potřebujeme k vysvětlení češtiny.

Zájmena přivlastňovací jsou ve franštině, jak jsme již uvedli, samostatným slovem. Opět je to pro nás něčím samozřejmým. Francouzsky se říká *mon père, ton père, son père*, jako česky *můj otec, tvůj otec, jeho otec*. Jsou však jazyky, jak ještě uvidíme, které přivlastňování vyjadřují koncovkou, srv. fin. *isäni, mad. atyá-m, tur. baba-m*.

Ze zájmen ukazovacích je důležitý člen (pokud její ovšem máme počítat mezi zájmena, o čemž může být spor). Franštině na má člen a vyjadřuje jej zvláštním slovem, jak se to sluší na jazyk isoláční (*le père* jako *dér Vater* atd.).

Z ostatních zájmen jsou typologicky významná zájmena vztažná. Některé jazyky nahrazují věty vedlejší vazbami particiipii (příčestí), a proto mají málo vztažných vět a tím také málo vztažných zájmen. Finsky na př. se říká místo 'banka, které užívám' něco jako 'mého užívání banka'. Franština má

vedlejších vět hodně a také hodně vztažných vět a vztažných zájmen.

Ostatní zájmena nejsou typologicky významná.

Další vlastností isoláčního typu je tedy hojnost zájmen.

Z devíti slovních druhů nám zbývají jen **slovesa**. Sloveso má ze všech druhů slovních nejsložitější tvarosloví. Pomocné prvky, které modifikují význam slovesa, jsou trojího druhu:

1. Prvky, kterým můžeme říkat modifikující. Turčina má na př., jak uvidíme, přípony, kterým se říká faktitivní (čes. asi 'způsobovací'), reciproční (t. j. vzájemnostní), reflexivní (t. j. zvrtné), negativní (záporné), nemožnostní. Jiné jazyky mají vid a jiné modifikace základního významu slovesa.

2. Prvky vyjadřující čas a způsob. K tomu přistupují ještě prvky označující infinitivy (způsoby neurčité) a participia (příčestí). Rod (činný, trpný) se může počítat k první nebo ke druhé skupině.

3. Prvky označující osobu a číslo.

Jak se ve franštině vyjadřují tyto prvky?

Vezmeme si nejprve ony prvky, kterým jsme řekli modifikující. Řekli jsme jim tak proto, že vytvářejí něco, co se často považuje za nové sloveso a co nějak modifikuje význam slovesa původního. Srov. *díti—dávati, diti—nedati, tati—tati, ovřiti—ovřiti, mgti—mgti* se atd. Ve franštině, pokud se tyto prvky vyjadřují, vyjadřují se zvláštními slovy. Tak se vyjadřuje zvláštním slovem negace: *Je ne donne pas*, čes. *nedávám*. Faktitivum, sloveso znamenající způsobit, aby se něco dalo, se vyjadřuje slovesem *faire* 'dělati', na př. *bovillier* 'vřítí' — *faire bovillier* 'varítí'. Reflexivum, sloveso zvrtné, se vyjadřuje zájmenem *se*: *laver* 'mytí' — *se laver* 'mytí se'. To je všechno v intencích typu isoláčního. Vedle toho má však franština předpony, kterými se od typu isoláčního odchyľuje, srv. *faire* 'dělati' — *défaire* 'poraziti' — *refaire* 'předělati' — *voir* 'vidětí' — *revoir* 'opět spatřiti' — *prévoir* 'předvidětí'.

Další vlastností izoláčního typu je tedy vyjadřování různých modifikací základního významu slovesného zvláštními slovy. Přistupujeme k časům, způsobům a rodům.

Francouzské časy a způsoby různých rodů jsou jednak, jednoduché, t. j. tvořené neisoláčně, jedním slovem, jednak složené, t. j. tvořené izoláčně, více slovy.

Jednoduché jsou: přít. čas *je donne*, rozk. způsob *don e!*, souminulý čas *je donnais*, »passé défini« *je donnai*, bud. čas *je donnerai*, podmiň. způsob *je donnerais*, spojovací zp. *je donne*, souminulý spoj. zp. *je donnasse*.

Složené jsou: přít. čas *j'ai donné*, předminulý čas *j'avais donné*, druhý předminulý čas *j'eus donné*, druhý budoucí čas *j'aurai donné*, minulý podmiň. způsob *j'aurais donné*, minulý spoj. zp. *j'aise donné*, předminulý spoj. způsob *j'eusse donné*, dále trpné tvary *je suis donné*, souminulý čas *j'étais donné*, minulý čas *j'ai été donné* atd. atd.

Vedle tohoto bohatství tvarů určitých má franština tvarů neurčitých poměrně málo.

Jednoduché neurčité tvary jsou: neurčitý způsob (infinitiv) *donner* a přičestí (participium) *donnant*.

Složené tvary neurčité jsou: infinitiv minulý *avoir donné*, participium minulé *ayant donné*, infinitiv trpný *être donné*, participium trpné min. *ayant été donné*.

Vidíme, že u tvarů určitých i neurčitých je složených tvarů, odpovídajících typu izoláčního, víc. V jiných jazycích izoláčních je tato zásada provedena ještě výrazněji. Angličtina má nejčastěji jen čtyři jednoduché tvary slovesa (*love, loves, loved, loving*).

Další vlastností izoláčního typu je tedy vyjádření časů, způsobů, rodů a také tvarů neurčitých zvláštními slovy.

Přicházíme k vyjádření osoby a čísla. Ve franštině se osoba a číslo vyjadřuje izoláčně, zvláštním slovem, jak jsme si to řekli u zájmen:

je donne   *donnem*

Je to tedy vyjádření izoláční. Opět však neplatí ve franštině na 100%. Osoba se vyjadřuje také koncovkou: *nous donnons, vous donnez* má koncovku *-ons, -ez* (část koncovky je ovšem jen v písmu). To se opakuje i u rozk. způsobu:

1. —   *donnons*   *deje*
2. *donne*   *deje*   *donnez*   *dejez*

Další vlastností izoláčního typu je tedy vyjádření osoby a čísla zvláštním slovem.

Celkem jsme viděli u časování francouzského slovesa, že jeho tvary se častěji tvoří pomocí zvláštních slov, tedy izoláčně. Je však mnoho francouzských tvarů, které se tvoří pomocí předpony nebo přípony, tedy neisoláčně. Ty způsobují, že u francouzského slovesa existuje otázka homonymie (soujmenosti) a synonymie (souznáčnosti) zrovna tak jako u podstatných jmen. Proto mohou být ve franštině tři »konjugace«, které se dost rozdílně časují (s infinitivy na *-er, -ir, -re*). Proto může být vedle toho také množství nepravidelných sloves. To všechno ukazuje mimo izoláční typ. Izoláční typ, jak jsme zdůraznili již u podstatných jmen, vyjadřuje vždy totéž týmž způsobem. Lépe než franština to dovědčuje angličtina. Další vlastností izoláčního typu je tedy shodnost tvarů slovesa u různých sloves, t. j. nedostatek synonymie a homonymie u sloves.

S celkovým rázem tvarosloví francouzského slovesa souvisí také jeho hlasová podoba. Francouzské sloveso není tak izoláční jako podstatné jméno, a proto také není tak jednoslabičné jako podstatné jméno. Nahradíme-li každou samohlásku písmenem *-a-* a každou souhlásku písmenem *-t-*, vypadá přítomný čas slovesa *donner* takto:

(je) <i>donne</i>	<i>tat</i>	(nous) <i>donnons</i>	<i>tat-a</i>
(tu) <i>donnes</i>	<i>tat</i>	(vous) <i>donnez</i>	<i>tat-a</i>
(il) <i>donne</i>	<i>tat</i>	(ils) <i>donnent</i>	<i>tat</i>

Tedy čtyři tvary ze šesti jsou jednoslabičné, dva jsou dvojslabičné. Ostatní časy a způsoby mají ještě méně jednoslabičných tvarů. Opět jiné jazyky isolační nám dosvědčují, že další vlastnosti isolačního typu je jednoslabičnost slovesného tvaru.

Přicházíme k odvozování sloves. O odvozování sloves od sloves jsme se již zmínili (u prvků, kterým jsme řekli modifikující). Nyní zbývá říci několik slov o odvozování sloves od jmen. Někdy se stává, že příbuzná slova, sloveso i podstatné jméno, jsou bez odvozovací přípony. Tu pak nenůžeme říci, zda podstatné jméno je odvozeno od slovesa či sloveso od jména. Příklady na to jsme uvedli již u podstatného jména.

<i>il neige</i>	sněží	<i>la neige</i>	sníh
<i>il compte</i>	počítá	<i>le compte</i>	počet

Jako u podstatných jmen je i u sloves často spojení dvou slov, kde v jiných jazycích je odvozené sloveso:

<i>devenir bleu</i>	modrati, vl. stávají se modrým
<i>faire silence</i>	mlčeti, vl. dělati mlčení

Franština má ovšem také odvozená slovesa, srv. na př.

<i>riche</i>	bohatý	<i>enrichir</i>	zbohatnouti
<i>paovre</i>	chudý	<i>appauvrir</i>	zchudnouti

Další vlastností isolačního typu je tedy nedostatek odvozených sloves.

Přicházíme k poslední kapitole typologie slovesa, totiž k otázce úlohy slovesa ve větě. Sloveso je nejdůležitější část věty, to víme už ze školy. Víme přece, že každý rozbor věty začínáme slovesem.

Jak vypadá věta ve franštině?

Skoro každá francouzská věta má podmět, vyjádřený buď jménem nebo zájmenem, které je spojeno se slovesem:

<i>Pavel dort</i>	Pavel spí
<i>Je dors</i>	Spím (Já spím)
<i>Il pleut</i>	Prší

Ve srovnání s češtinou vidíme podobnost v první větě, kde podmětem je jméno. Ovšem i tu je rozdíl v tom, že v češtině má sloveso zřetelnou koncevku, která mluvené franštině chybí. V druhé a třetí větě je veliký rozdíl mezi franštinou a češtinou. Ve franštině je zájmeno podmětu závazné, v češtině ve druhé větě se jen připouští, ve třetí chybí.

Další vlastností isolačního typu je tedy tato stavba věty: jméno nebo zájmeno jako podmět + sloveso.

Tím končíme letný nástin isolačního typu. Franština nám tu sloužila jen k ilustraci. Naprosto jsme nechtěli podat její charakteristiku. Jde nám právě jen o češtinu.

Celkem můžeme říci o isolačním typu, že se vyznačuje velikou stručeností, jednoduchostí — netvoří složitě tvary skloňovací a časovací. Že však může této jednoduchosti využívat k rafinované složitosti, o tom svědčí právě franština.

II. Typ aglutinační.

Aglutinační typ se vyznačuje, jak jsme již podotkli, bohatým systémem koncovek, bohatě rozvinutým skloňováním a časováním. Nejvíce se uplatňuje tento typ v t. zv. jazycích altajských, t. j. v jazycích tureckých (turečtině v Turecku, tatarštině krymské, tatarštině kazanské, baškirštině ve vých. Rusku, kavkazské azerbejdžánštině, středoašijské kirgizštině, východosibiřské jakutštině), v jazycích mongolských (v mongolštině, řeči to Suche Batorově, v kalmýčtině) a v tunguzských (východosibiřské tunguzštině, mandžuštině; jazyku starých obyvatelů Mandžuska). Dále v jazycích ugrofinských (finština, estonštině, maďarštině). Také v některých indoevropských jazycích je silný aglutinační typ — tak v arménštině, nové perštině a ve vymřelé středoašijské tocharštině. Dále je aglutinační sumerština, starý kulturní jazyk mesopotamský, gruzinština, spolu s jinými jazyky kavkazskými, a kečujština, jazyk Inků, spolu s velikým množstvím jazyků indiánských. Jsou to vesměs jazyky, které jsou u nás málo známy. Za příklad si zvolíme turečtinu, protože na ní se dá aglutinační typ velmi snadno ukázat.

Začneme opět podstatným jménem.

Turecké **podstatné** jméno má především **koncovky** pádové a číselné. Všechny pády obou čísel slova *ev*, *düm*, znějí:

1. nom. jednot. č.	<i>ev</i>	mn. č.	<i>ev-ler</i>
2. gen.	<i>ev-in</i>		<i>ev-ler-in</i>
3. dat.	<i>ev-e</i>		<i>ev-ler-e</i>
4. akk.	<i>ev-i</i>		<i>ev-ler-i</i>
5. lok.	<i>ev-de</i>		<i>ev-ler-de</i>
6. abl.	<i>ev-den</i>		<i>ev-ler-den</i>

Vidíme první základní rozdíl mezi franštinou a turečtinou. Zatímco francouzské jméno podstatné je téměř neměnné, nepřijímá, je koncovky, turecké podstatné jméno přijímá celý vějíř koncovek. Ale je tu také rozdíl od češtiny: Čeština má jiné koncovky pádů v jednotném čísle a jiné v množném čísle a tako rozličenost vyjadřuje množné číslo (srv. *hadá* proti *hadái*). V turečtině jsou stejné pády jednotného a množného čísla vyjádřeny stejně a množné číslo musí být vyjádřeno příponou *-ler*, uloženo mezi kmen a pád.

První vlastnosti aglutinačního typu je tedy vyjadřování pádu a čísla zvláštními koncovkami.

Důležitý je první pád bez koncovek. Tento první pád má velmi široký úkol: je pádem podmětu, doplňku, neurčitého předmětu (*ev alınak* koupiti *düm*, ein Haus kaufen), užívá se ho jako určení času (*bir gün* jednoho dne), ve spojení s některými postposicemi («záložkami», viz níže). Jeho funkce je tedy tak široká, že to vypadá téměř jako nedostatek funkce. 1. pád v turečtině tihne tedy k tomu, aby byl pádem nulovým, nedostatkem pádu. (Poněkud na to upomíná čes. tvar *měšío, meš, kost*, který je zároveň 1. a 4. pádem. Čeština tu ovšem není tak daleko jako turečtina.)

Druhou vlastností aglutinačního typu je tedy 1. pád bez koncovek jako téměř pád nulový.

U franštiny jsme viděli, že vztahy podstatných jmen mezi sebou a vztahy jmen k slovesům se vyjadřují vedle pádů též předložkami a spojkami. Reklí jsme si, že hojnost předložek je charakteristická pro jazyky izolací. Jak je tomu s jazyky

aglutinačními? Aglutinační jazyky dávají vždy přednost koncovkám před slovem t. zv. formálním, jako jsou předložky, spojky, zájmena. Co potom s předložkami? Může se to řešit dvojím způsobem.

Turečtina má předložky — či vlastně »záložky«, postpoice. Ale velká část z nich se chová zcela jako podstatná jména: *evlerin arasında* ,mezi domy', doslova ,domů mezi-jich-v', tedy přibližně »v mezeře domů«. Tato postpoice přímá také přivlastňovací přípony (jako podstatná jména, srv. *ara-n-gz-da* ,mezi námi', doslova ,mezi-náš-v', tedy asi ,v naší mezeře'). Jiné jazyky aglutinační řeší problémem předložek zase jinak. Finština, maďarština a gruzinština mají velké množství pádových koncovek. Tak na př. maďarština má vedle jiných také tyto pádové koncovky:

<i>-ban</i>	v	<i>-nál</i>	u	<i>-on</i>	na (kde?)
<i>-ba</i>	do	<i>-hoz</i>	k	<i>-ra</i>	na (kam?)
<i>-ból</i>	z	<i>-tól</i>	od	<i>-ról</i>	s

Třetí vlastností aglutinačního typu je tedy poměrně malý počet skutečných předložek a postpoice.

Viděli jsme u franštiny, že má rody, ale že jiné jazyky isolační, jako angličtina, rody redukuji. To platí i u jazyků aglutinačních. Turečtina nemá rody, stejně tak maďarština, finština, estonština, mongolština atd.

Čtvrtou vlastností aglutinačního typu je tedy nedostatek rodů.

Viděli jsme u franštiny, že výrazy jako »můj otec, tvůj otec« se tu vyjadřují dvěma slovy. To platí také o češtině a vůbec ve většině jazyků Evropy. V turečtině tomu tak není. Řekli jsme, že aglutinační typ se vyznačuje bohatým systémem koncovek. To se uplatňuje i v tomto případě, ve vyjadřování přivlastňování. Přivlastňování se vyjadřuje příponami. Snadno pochopíme, do jaké šíře se potom tvarosloví

podstatného jména rozroste. Vezměme si především 1. pád »můj dům', tvůj dům' atd. (dům tur. *ev*):

1. <i>ev-ün</i>	můj dům	1. <i>ev-ün-üz</i>	naš dům
2. <i>ev-ün</i>	tvůj dům	2. <i>ev-ün-üz</i>	váš dům
3. <i>ev-i</i>	jeho dům	3. <i>ev-(ler)-i</i>	jejich dům
1. <i>ev-ler-ün</i>	mé domy	1. <i>ev-ler-ün-üz</i>	naše domy
2. <i>ev-ler-ün</i>	tvé domy	2. <i>ev-ler-ün-üz</i>	vaše domy
3. <i>ev-ler-i</i>	jeho domy	3. <i>ev-ler-i</i>	jejich domy

Všimněme si, v jakém poměru je tu množné a jednotné číslo majitele — můj - náš, tvůj - váš! Turecky zní tvary *-ün, -ün-üz, -ün, -ün-üz*. To znamená, že je tu zvláštní koncovka pro osobu (1. os. *-ün, 2. os. -ün-*) a zvláštní pro číslo (jednotné číslo je bez koncovky, množné má koncovku *üz*). V tom je velký rozdíl od franštiny a češtiny. Francouzsky i česky užíváme tu jednotných slov *notre, náš a votre, váš*, které se nedají rozdělit na osobu a číslo.

Uvedli jsme 1. pád slov s přivlastňovací příponou. Ale nezapomeňme, že ta slova se skládají! Všech deset tvarů, které jsme uvedli (ve 3. os. jsou jen dva tvary místo čtyř) se skládají, čímž vzniká 50 nových tvarů! Uvedme si aspoň 2. pád s koncovkou *-ün, -rün, na př. ev-ün-ün, mého domu!*

1. <i>ev-ün-ün</i>	1. <i>ev-ün-üz-ün</i>
2. <i>ev-ün-ün</i>	2. <i>ev-ün-üz-ün</i>
3. <i>ev-i-rün</i>	3. <i>ev-(ler)-i-rün</i>
1. <i>ev-ler-ün-ün</i>	1. <i>ev-ler-ün-üz-ün</i>
2. <i>ev-ler-ün-ün</i>	2. <i>ev-ler-ün-üz-ün</i>
3. <i>ev-ler-i-rün</i>	3. <i>ev-ler-i-rün</i>

Podle toho se tvoří ještě další pády. Připomínáme, že to vše není snad filologická hříčka bez praktického významu.

Vše to jsou tvary zcela běžné a pro normální hovor nutné. Nejsou tak nenaucitelné, jak snad vypadají na první pohled. Naopak svou logickou důsledností jsou pro cizince mnohem menším problémem než složitá hra českých deklinací.

Další vlastnosti aglutinačního typu jsou tedy přivlastňovací přípony.

Turečtina nemá člen. Ten existuje ovšem u jiných jazyků aglutinačních. U franštiny jsme viděli, že má člen, vyjádřený samostatným slovem. Jazyk aglutinační může připínat člen jako koncovku: bulh. *žena-ta, la femme, die Frau*.

Další vlastností aglutinačního typu je tedy člen (pokud je) jako přípona.

O odvozování bude ještě řeč. Prozatím si připomeneme tolik, že v turečtině se mohou slova tvořit i od pádů. Turecky, v domě, 'doma' se řekne *evde* a od tohoto pádového tvaru se tvoří přídavné jméno *evdeki*, domácí. To je nový důkaz snadnosti, s jakou se v aglutinačních jazycích připínají přípony na slovo.

Další vlastnosti aglutinačního typu je tedy možnost připojovat odvozovací přípony na koncovky.

Obrátíme se nyní k další otázce — totiž k tomu, jak tvar podstatného jména vypadá. U franštiny jsme viděli, že nejčastější je tu jednoslabičnost, že tedy tvar substantiva můžeme nahradit schematem *ta* nebo *tat*. V turečtině vypadá tvar substantiva docela jinak. Skloňování slova *ev*, dům, které jsme nahore uvedli, vypadá v schematu asi takto:

at, at-at, at-a, at-a, at-ta, at-tat
at, at-tat-at, at-tat-a, at-tat-a, at-tat-ta, at-tat-tat

Z toho schematu můžeme čerpat některá poučení. Především vidíme, že kořen slova je opět jednoslabičný jako ve franštině. Turecké *ev*, dům, je stejně jednoslabičné jako francouzské slovo *oeuf*, vejce. Turecké *ev* se však může přechy-

lovat do druhé slabiky — děje se tak, když koncovka začíná samohláskou: dat. *ev-e*, ak. *ev-i*, přivlastňovací tvar *ev-im* můj dům' atd. Hláška *-v-* patří v uvedených slovech do druhé slabiky. V jiných tvarech opět, kde koncovka začíná souhláskou, je kořen jednoslabičný a hranice slabiky a části slova splývá.

Druhé poučení, které můžeme čerpat z našeho schematu, je toto: Koncovky mají skoro vždy nějaký souhláskový živel — to je důležité, srovnáme-li turecký stav s českou, kde je v koncovkách souhlásek málo: *dům, dom-a, dom-u, dom-é, dom-em, dom-y, dom-ü*.

Další vlastností aglutinačního typu je tedy kořen, někdy jednoslabičný, který se někdy přechytluje do druhé slabiky. V koncovce bývá značnou měrou zastoupen souhláskový živel.

S útvarem pádu souvisí dále další problém. V českých výrazech *ruka-a, ruce-e*, se střídají hlásky *k* a *c*. Říkáme, že u slova *ruka* střídá se, alternuje *k* a *c*, že je tu alternace *k* a *c*. Taková alternace je ovšem možná jen tehdy, když se ke kmeni připíná nějaká koncovka. V isolačním typu nemá místa. Proto jsme o ní u franštiny nemluvili (francouzské vázání slov, liaison, je zjev mimořádný, kterým se při našem letmém přehledu nemůžeme zabývat). Ale také v aglutinačním typu je alternace poměrně řídká. V turečtině je alternací málo: *-t- a -k-* se mění před samohláskovou koncovkou v *-d- a -gh-* (palatální spirans, vyslovuje se trochu jako *-h-*): nom. *şepet*, koš, ak. *şepedi*, čodáček, dítě, ak. *çodşuğnu*.

Je ovšem jedna alternace, která je pro aglutinační jazyky charakteristická. Je to t. zv. vokální harmonie. Vychází ze skutečnosti, o níž jsme se již zmínili, že totiž koncovka mívá nějakou souhlásku a že tedy samohláska není tu tak důležitá a může se tedy měnit podle toho, jaká je samohláska ve kmeni, může se k ní připodobnit, asimilovat. Samohláska koncovky harmonuje se samohláskou kmene, proto se to-

multo zjevu říká vokální harmonie. Některé turecké koncovky mají jednu ze samohlásek *a, e, i*, jiné jednu ze samohlásek *i, u, y, ü*. Je pak pravidlo, že

po <i>a, y</i> ve kmeni stojí v koncovce <i>a, y</i>	»	»	»	»	»
<i>o, u</i> »	»	»	»	»	<i>a, u</i>
<i>e, i</i> »	»	»	»	»	<i>e, i</i>
<i>ö, ü</i> »	»	»	»	»	<i>e, ü</i>

Jako příklad uvedeme 3. a 6. pády těchto slov:

<i>dannar</i>	žila	<i>dannar-ın</i>	<i>dannar-da</i>
<i>kus</i>	pták	<i>kus-un</i>	<i>kus-ta</i>
<i>ev</i>	dům	<i>ev-in</i>	<i>ev-de</i>
<i>gül</i>	růže	<i>gül-ün</i>	<i>gül-de</i>

Další vlastností aglutinačního typu je tedy řídkost alternací. Je tu ovšem možnost výrazné vokální harmonie.

Zbývá nám promluvit o odvozování podstatných jmen. U francštiny jsme viděli, že isolační jazyk má rád slova zcela nová, s jinými nepřibuzná. Aglutinační typ naopak připouští rád přípony, a proto má rád odvozeniny. (Ovšem turečtina má hodně slov cizích, arabských a j., která ruší tento obraz.) Uvedeme příklad odvozenin:

(<i>kondura</i> , bota)	<i>kondura-dışı</i>	švec
(<i>tütme</i> , kouřiti)	<i>tüt-ün</i>	kouř, tabák
(<i>süt</i> , hodina)	<i>süt-ün-dışı</i>	prodávac tabáku
	<i>süt-ü</i>	hodinař

Další vlastností aglutinačního typu je tedy hojně tvoření odvozenin.

Přicházíme k druhé třídě slov, k **adjektivům**. U těch musíme vyzdvihnout především nedostatek shody. Ve francštině jsme viděli, že tu není sklonění vůbec a proto také ne shody.

V turečtině sklonění je, ale shoda odpadá. Oba jazyky se liší od češtiny, kde sklonění je a přídavné jméno má shodu:

<i>la grande maison</i>	<i>büyük ev</i>	<i>veliký dům</i>
<i>de la grande maison</i>	<i>büyük evin</i>	<i>velikého domu</i>
<i>à la grande maison</i>	<i>büyük eve</i>	<i>velikému domu</i>

Že aglutinační jazyk, jako je turečtina, nemůže mít shodu, je pochopitelné. Představme si jen, jak obtížné by bylo zachovávat shodu adjektiva se substantivem, když substantivum má až čtyři přípony: *büyük ev-ler-in-in-den* z našich velkých domů.

Další vlastností aglutinačního typu je tedy nedostatek shody přídavného jména v úloze přívlastku, neboť pád, číslo, possessivita atd. jsou vyjádřeny jen jednou (u podstatného jména).

Stupňování přídavných jmen nebo lépe to, co jinde je vyjádřeno stupňováním, vyjadřuje se buď koncovkami nebo zvláštním slovem, ale nejčastěji zvláštní vazbou slov: *beniden güzel*, krásnější než já; vlastně, ode mne krásný. Proto tu není také možnost t. zv. suppletivismu, t. j. střídání kořene, jaké je v českém *dobrý - lepší* a latinském *bonus - melior - optimus*.

Číslovky základem se spojují v turečtině se svým podstatným jménem stejně jako přídavná jména. Nemají koncovky a poji se s číslem jednotným: *üç asker*, tři vojáci je konstruováno zcela stejně jako *büyük asker*, veliký voják. V turečtině se užívá sice také numerativa, počítací slova, jak to uvidíme u typu polysynthetického, na př. *üç mefer asker*, tři osoba voják, ale numerativum není nutné jako v čínštině.

Zájmen — zvláště osobních — je v turečtině méně než ve francštině. Osobní zájmena podmětu — podobně jako u nás — většinou odpadají (tur. *okuyorum*, čes. *čtu*, proti něm. *ich lese*). Stejně odpadá i osobní zájmeno v 2. pádu, neboť při-

vlastňování se obvykle vyjadruje jen příponou. Osobní zájmeno ve 3. a 4. pádě je zachováno nezměněné, ač i zde jiné jazyky aglutinační používají koncovek, vytvářejíce t. zv. objektivní konjugaci, na př. maďar. *vár-om*, čekám ho' *vár-lak*, čekám tě. Člen v turečtině není. Zájmena vztahná jsou omezena tím, že místo vztahných vět se užívá participií.

Zájmena osobní já-my, ty-vy se vyjadřují vždy stejným kmenem pro jednotlivou osobu, k němuž je v množném čísle přidána koncovka:

<i>ben</i> já	<i>biz</i> my
<i>sen</i> ty	<i>siz</i> vy

Je tu zřejmě důležitý rozdíl proti češtině (a také prot franštině).

Přicházíme k slovesům.

Turecké sloveso má ještě rozsáhlejší systém forem než tu řecké podstatné jméno. Na kořen (na př. *sev-* milovat) se připíná několik přípon:

1. Přípony, kterým můžeme říci modifikující [faktitivní] (»způsobující«) *-ar-*, *-t-*, *-dgr-*, reciproční (»vzájemnostní«) *-š-*, reflexivní (zvrátané) *-n-*, *-l-*, atd.; k těm patří ještě přípony negace *-ma* a nemožnosti *-ama-*].

2. Přípony časů a způsobů, které jsou často zároveň příponami participia (příčestí); v tom případě jsou osobní koncovky tvary slovesa, býti. Časů a způsobů je velká řada. Doplnují se ještě některými časy, tvořenými více slovy t. j. isolacně. Aglutinačně, příponou, tvoří se tvary neurčité infinitivy a participia.

3. Přípony osob a čísel.

Všechny tyto tři kategorie se tvoří příponami, aglutinačně jen některé časy tvoří výjimku.

Dalším znakem aglutinačního typu je tedy hojnost přípon vyjadřujících různé modifikace slovesného významu.

U jazyka flexivního, latiny — a také u češtiny — budeme vidět, že různá slovesa se časují různě. Něco takového je v turečtině neznámo. Vidíme to, srovnáme-li turecké tvary s českými:

tur. <i>okuyorum</i>	čes. čtu
<i>duruyorum</i>	<i>duším</i>
<i>veriyorum</i>	<i>čtu</i>
<i>seviyorum</i>	<i>miluji</i>

Další vlastností aglutinačního typu je tedy jednotný typ časování.

Přicházíme k úloze slovesa ve větě. Viděli jsme ve franštině, že tu se skoro každá věta tvoří spojením jména nebo zájmena se slovesem. V turečtině tomu tak není. Stejně jako v češtině připouští se místo spojení zájmena se slovesem prostě sloveso s koncovkou: *okuyorum*, čtu, proti franc. *je lis*.

V jiných jazycích aglutinačních přichází ještě t. zv. nominální věta, t. j. spojení jména nebo zájmena a jména bez pomocí slovesa: maď. *András beteg*, A. je nemocen (tato vazba je známa také z ruštiny).

Další vlastností aglutinačního typu je tedy to, že nejsou všechny věty stavěny celkem stejně, nýbrž že se připouští více konstrukcí.

Ze slovesných tvarů jsou v turečtině také velmi důležité tvary neurčité. Turečtina má velké množství infinitivů, participií, gerundií, které mohou vyjádřit téměř všechno, co my vyjadřujeme vedlejší větou:

<i>seveli</i>	od té doby, co miluji
<i>severek</i>	miluje (přechodník)
<i>sevindiže</i>	pokud miluji
<i>gelidže</i>	jakmile přišel
<i>istedjimis kitab</i> ,	knihu, kterou jste si přál, vl. přání vašeho
knih, atd. atd.	

Další vlastností aglutinačního typu je tedy hojnost jmen-
ných tvarů slovesných a omezené užívání vedlejších vět.
Nyní přicházíme k typu flexivního, který se v mnohem
hlší i od typu isoláčního i od typu aglutinačního.

III. Typ flexivní.

Typ flexivní se vyznačuje, jak jsme si již řekli, hromad-
ným významem v jedné části slova. V čes. *dobr-ý* znamená
přípona *-ý* celkem tři věci: 1. pád, jedn. číslo a mužský rod.
Tento typ je vyvinut v celé řadě jazyků indoevropských,
t. j. ve všech jazycích slovanských, baltických (litevštině
a lotyštině), v latině, řečtině staré i nové, ve staré indičtině,
v gotštině a staré němčině, ve vymřelé maloasijské hetit-
štině, dále pak v jazycích bantuských v již. pol. Afriky. Je
tedy tento typ i v češtině. Čeština je však našim základním
thematem a promluvíme proto o ní až nakonec. Ruština se
češtině přespříliš podobá, takže by tu nebylo dost materiálu
k srovnávání. K ilustraci flexivního typu nám zde může po-
sloužit latina.

Opět začneme podstatným jménem.

Latinské podstatné jméno má podobně jako turečtina, ale
na rozdíl od franštiny, pádové koncovky. Pádové koncovky
mají, na rozdíl i od turečtiny, zároveň i význam úsečný.
U slova *femin-ae*, ženy, vyjadřuje přípona *-ae* i pád i množné
číslo. Skloňování celého vzoru *femina*, žena, vypadá ve srov-
nání s tureckým skloňováním takto:

1. p. jedn.	č. <i>femin-a</i>	<i>ev</i>	mn. č. <i>femin-ae</i>	<i>ev-ler</i>
2. p.	<i>femin-ae</i>	<i>ev-in</i>	<i>femin-arum</i>	<i>ev-ler-in</i>

aglutinace

3. p.	<i>femin-ae</i>	<i>ev-e</i>	<i>femin-is</i>	<i>ev-ter-e</i>
4. p.	<i>femin-am</i>	<i>ev-i</i>	<i>femin-as</i>	<i>ev-ter-i</i>
5. p.	<i>femin-a</i>		<i>femin-ae</i>	
6. p.	<i>femin-ā</i>	<i>ev-den</i>	<i>femin-is</i>	<i>ev-ter-den</i>

Rozdíl latiny a turečtiny je z tohoto přehledu jistě jasně vidět. České tvary *žena, ženy, ženě*... plně odpovídají latindové a že tyto koncovky mají též význam čísla.

Další důležitý rozdíl mezi latinou a turečtinou je v 1. pádě. U turečtiny jsme viděli, že v 1. p. koncovka chybí a že 1. pád má funkci velmi širokou — tímne tedy k tomu, aby byl pádem-nulou. V latině 1. pád mívá koncovku (*trab-s, verb-um, serv-us*), jen v některých případech koncovka chybí (*vir, ager, linter, calor, sal*). Funkce 1. pádu je ostře vymezena (je totiž podmětu, jeho přivlastku a doplňku). Je tedy 1. páť v latině na rozdíl od turečtiny pádem jako pády ostatní. Totéž platí i o češtině (svr. *žen-a, měst-o*). Jsou tu však určité odchylky, o nich později.

Další vlastnosti flexivního typu je tedy 1. pád jako nepo-chybný pád, který má koncovku.

Ve franštině jsme našli předložek hojnost, v jazycech aglutinačních poměrně málo. Jak je tomu v jazycech flexivních? V latině je — jak víme ze školy — předložek dost. Je jich rozhodně více než na př. v maďarštině, protože tu není tolik pádových koncovek jako v maďarštině. Zato však je jich méně než ve franštině — především proto, že má latina 6 pádů. Stejný asi počet je v češtině.

V množství předložek je tedy typ flexivní uprostřed mezi typem isolacním a aglutinačním.

Důležitou vlastností latiny je rozeznávání rodů. Rod je je-den z druhů třídění slov, jak je známe z různých jazyků. U franštiny jsme viděli, že rody má (a to dva) a že je mezi isolacními jazyky v tomto ohledu výjimečnou. Turečtina jako

aglutinační jazyk rodů nemá. Doménou rodů jsou jazyky flexivní. Rody má latina, řečtina, jazyky slovanské atd. Bantuský jazyk suahelí, který patří také mezi jazyky flexivní, má 8 tříd, které jsou podobny našim rodům.

Další vlastností flexivního typu je tedy rozeznávání rodů. Ve franštině jsme viděli, že výrazy jako můj otec, tvůj otec atd. se vyjadřují dvěma slovy. V turečtině stačilo na to jedno slovo: *ev-im*, můj dům. V latině jsou dvě slova jako ve franštině: *amicus meus, domus mea*, můj přítel, můj dům. Je to přirozené. Koncovka ve flexivním typu — u podstatného jména koncovka pádu a čísla — je skutečnou koncovkou, ukončuje slovo a nepřipouští ve slově další koncovku. Proto se possessivnost, přivlastňování, vyjadřuje isolacně.

Další vlastností flexivního typu je vyjádření přivlastňování zvláštním slovem.

Viděli jsme, že pády mají v latině různou koncovku v čísle jednotném a v množném, kterou se vyjadřuje pád i číslo. Naopak zase můžeme říci, že čísla mají v různých pádech různou koncovku, čímž se vyjadřuje pád. Je tu tedy zásada, že ten-týž význam se vyjadřuje různým způsobem. Jakmile se taková zásada v jazyce uplatní, má to potom další důsledky: Různá slova mohou mít různé koncovky (*serv-i, trab-is*). Tyto roz-díly v koncovkách jsou v latině uspořádány do t. zv. deklinací, kterých je pět. Tomuto zjevu, že totéž se vyjadřuje různě, říkáme synonymie. Protějškem toho je homonymie, totiž zjev, že různé věci se vyjadřují stejně. To je v latinském *-um*, které je ve slově *serv-um* 4. pád jed. č., ve slově *trab-um* 2. pád mn. č. Podobně je to v koncovkách slov *serv-i* a *trab-i* (2 p. j. č., 3. p. jedn. č.) nebo *serv-e, urb-e, mar-e* (5. p. j. č., 6. p. [abla-tiv] j. č., 1. 4. 5. p. j. č.) atd. To je zásada, která se ještě více uplatňuje v češtině, jak uvidíme níže.

Abychom pochopili latinské skloňování, musíme si připomenout, že hojně latinských tvarů má t. zv. thema, totiž příponu, která se staví mezi kmen a koncovku. Takových themat je

v latině (podle různých deklinací) 5: *a, o, i, u, e*. Uplatňují se s různou intenzitou. V zádném z pádů se nestrídají všechna temata. Čtyři, což je řídké, jsou v 3. a 6. p. množ. č., kde ovšem tvary *deūbus* a *lacūbus* jsou výjimečné.

de-ā-bus   *mar-i-bus*   *lac-u-bus*   *r-ē-bus*

V tomto pádě je naprosto zřetelné, jak mezi vlastními kmeny a koncovku vstupuje vokál, v různých deklinačních rozdílný, t. j. thema.

Ablativ (6. pád) jedn. čísla se tvoří u všech deklinací (ne ovšem u všech vzorů) prodloužením tematu:

serv-ō   *femin-ā*   *mar-ī*   *curr-ū*   *r-ē*

Nejvíce »thematická« je 5. deklinace. Tam je thema *-ē* nebo *-e* ve všech pádech. Méně už 4. deklinace, kde v 3. a 6. pádě mn. č. *-u* odpadá: *curr-i-bus*. V 1. deklinaci je thema *-a, -ā* a je tu hodné tvarů bez tematu: 3. a 6. pád mn. č. *femin-ās, nē*). V 2. deklinaci jsou thematické tvary v menšině: *serv-ō, serv-ō-rum, serv-ō-s*. V 3. deklinaci slova původem i-kmenová mají thema častěji (*mar-is, mar-ī, mar-i-a, mari-um, mar-i-bus*), slova původně souhláskových kmenů mají je méně často (*trab-i-s, trab-ī, trab-i-bus*). Také česká podstatná jména mají thema, zvláště slova na *-í, -jví, -znamená*, jak ještě vysvětlíme. Liší se tedy latinské deklinace tím, že mají různá temata. Vedle toho se liší svými koncovkami. Tyto rozdíly ovšem nejsou tak velké jako v češtině. Některé pády mají značně odlišné koncovky, jiné málo odlišné:

2. p. j. č. *serv-ī, re-ī*   *femin-ae,*   *trab-i-s, curr-ū-s*
1. p. m. č. *serv-ī,*   *femin-ae,*   *trab-ēs, curr-ū-s, r-ē-s,*
verb-a, mar-i-a, corn-u-a
3. 6. p. m. č. *serv-ās, femin-ās, trab-i-bus, curr-ibus, r-ē-bus*

4. p. j. č. *femin-am, serv-um, trab-em, curr-u-m, r-e-m, verb-um, corn-ū, calcar, mar-e.*

Dalším znakem flexivního typu je tedy hojná synonymie a homonymie, která ústí v několik »deklinací«. V turečtině jsme viděli, že z pádů, jako třeba z lokálu (6. pádu) *evde*, v domě, se mohou tvořit nová slova, jako třeba *ev-de-ji*, 'domáci'. Něco takového je v latině, jako vůbec ve flexivním typu — a tedy také v češtině —, nemožné.

Ohrátíme se k další otázce — totiž k tomu, jak pádový tvar vypadá.

Vzor *servus*, když jej známým způsobem »vypreparujeme«,

vypadá takto:

<i>tattat</i>	<i>tatta</i>
<i>tatta</i>	<i>tattatat</i>
<i>tatta</i>	<i>tattat</i>
<i>tattat</i>	<i>tattat</i>
<i>tatta</i>	<i>tatta</i>
<i>tatta</i>	<i>tattat</i>

Vidíme, že koncovka není tak samostatná jako v turečtině, kde má ve dvo u pádech z 5, které mají koncovku, samostatnou slabiku (40%). Zde má samostatnou slabiku jen jeden pád z 12 (*servorum* 8.3%). U jiných vzorů má samostatnou slabiku též 3. 6. p. mn. č. (*trabibus, rebus*). V latině je ovšem, podobně jako v turečtině, souhláskový živel důležitý i u těch pádů, které nemají samostatnou slabiku (*servus, servum, servis, servos*). Jen v menšině jsou tvary, kde koncovka je tvořena jen samohláskou. Takových tvarů má čeština více než latina. V tom případě splyývá koncovka se svým kmenem nejlépe, a proto je tento případ charakteristický pro flexivní typ. Čeština je tu výrazněji flexivní než latina, srv. *čes. muž, muže, mužě, mužů* atd.

Jak jsme již viděli, s tvarem pádu souvisí dále alternace, to je střídání hlásek uvnitř kmene. V turečtině bylo alternací

málo, ale byla tu význačná t. zv. volkální harmonie. Alternace znamená těsné spojení koncovky s kmenem (koncovka je s kmenem tak těsně spojena, že v něm vynucuje hláskové změny). Musíme říci, že v latině je alternací celkem málo a jistě méně než v češtině. Patří sem střídání jako *virtu-s virtut-is* (v nominativě se *-t* ztrácí, v ostatních pádech zůstává), *Marcus — Marci* (dnes čteme *marcius — marci*) atd. Zato více je jich v jiných flexivních jazycích, jako v češtině, ruštině atd.

Nyní nám jde o odvozování podstatných jmen. Flexivní typ se chová jako flexivní především v oboru koncovek. V odvozování se nelíší od typu aglutinačního, to jest tvoří nová slova odvozovacími příponami — tak je to v latině, češtině. Latina — jak víme ze školy — má velké množství odvozovacích přípon a tvoří jimi slova zcela běžně, stejně jako turečtina.

Přecházíme k přídavným jménům. **Jména přídavná** mají v latině skloňování téměř stejně jako substantiva. Adjektivum *bonus, bona, bonum* se skloňuje stejně jako podstatná jména *servus, femina, verbum*. Zde je čeština výrazněji flexivní než latina, protože má zvláštní deklinaci přídavných jmen (t. zv. složenou).

Další vlastností flexivního typu je rozdílnost skloňování jmen přídavných a podstatných.

Dále je flexivním rysem jmen přídavných — v latině jako v češtině — rozeznávání rodů. Pádová koncovka má tak trojí funkci: pádu, čísla a rodu.

S tím souvisí kongruence tří shoda přídavných jmen, a to právě v rodě, čísle a pádě. To je výrazný flexivní rys — kromě indoevropských jazyků mají jej především jazyky bantuské. V turečtině je kongruence, jak jsme uvedli, neznána.

Kongruence dále umožňuje, aby přídavné jméno nestálo těsně před (nebo za) svým jménem podstatným. Přídavné jméno, shodné se svým podstatným jménem, může být od něho odděleno jinými slovy a přece se pozná, že k němu patří. Vzpomeňme si na svou první zkušenost s latinskými verši:

*In nova fert animus mutatas dicere formas
corpore; di, coeptis, nam vos mutastis et illas,
aspirate meis...*
(Toužím vyprávěti o tvarech změněných v nová těla;
bohové, buďtež příznivi mému předsevzetí, neboť právě
vy jste je změnili...)

Slovosled je tu důkladně zpřeházen. Jen kongruence, daná flexivním typem latiny, nám umožňuje řadit jednotlivá přídavná jména k jednotlivým podstatným. (Podobně tomu je, jak ještě uvidíme, v češtině.)

Stupňování přídavných jmen se v latině tvoří — jako v češtině — aglutinačními příponami: *pulcher, pulchrior, pulcherrimus*. To však nedokazuje ještě příslušnost k aglutinačnímu typu. Důležitější je, že několik adjektiv tvoří jednotlivé stupně od různých kořenů. (Podobně jako v češtině.)

lat. <i>bonus, melior, optimus</i>	čes. <i>dobrý, lepší, nejlepší</i>
<i>malus, peior, pessimus</i>	<i>zlý, horší, nejhorší</i>
<i>parvus, minor, minimus</i> atd.	<i>malý, menší, nejmenší</i>

U turečtiny jsme viděli, že **číslovky** nemají shodu (kongruenci) a že se pojí s jednotným číslem. V latině (jako i v češtině) se číslovky pojí s množným číslem (*duo equi, dua komē*). Některé z latinských číslovek se skloňují, mají tedy kongruenci (*unus, una, unum, duo, duae, duo, tres, tria*), většina jich je však neskloňovaná, tedy bez kongruence (*quattuor, quinque*). V tom je opět rozdíl od češtiny, kde se skloňují, zčásti s jistou redukcí, skoro všechny číslovky.

Další vlastnost flexivního typu je tedy kongruence číslovek, které se pojí s množným číslem.

Zájmena jsou ve flexivním typu na střední cestě mezi typem aglutinačním a isolačním. Z osobních zájmen odpovídají z velké části zájmena podmětu, protože podmět je vy-

jáden příponou: lat. *habeo* proti fr. *j'ai*. Zato přivlastňování se vyjadřuje zvláštním slovem, neboť podstatná jména připošejí jen přípony pádu a čísla (*pater meus*, můj otec, turecky *babam*). Zrovna tak existují zájmena v 3. a 4. pádě, neboť latina nezná »objektivní konjugaci« (viz výše, u typu agl.). Člen v latině není. Zájmena vztažná jsou v latině hojná, neboť latina přeje vedlejším věám.

U osobních zájmen je poměr jednotného a množného čísla flexivní. Srv. *ego* já, *nōs* ty, *vōs* vy.

Sklonování zájmen je v latině odlišné od sklonování podstatných a přídavných jmen. (Stejně jako v češtině.) To je výrazný flexivní rys. Srv. 2. a 3. pád *cuius*, *cui*, koho, komu, vedle *serui*, *seruo*, otroka, otroku. Zcela odlišné sklonění má potom zájmeno osobní (*ego*, *mei*, *mihi*, *me*, *me*). Zájmena v přivlastku se — podobně jako přídavná jména — skloňují.

Přicházíme ke **slovesům**.

V předcházejících kapitolách jsme si rozdělili elementy, které pozměňují význam slovesa, na tři třídy: na »modifikující«, na přípony času a způsobů a na vyjádření osob a čísel. V typu isolacním se všechny tyto elementy vyjadřovaly zvláštními slovy, v typu aglutinačním příponami. Jak se tu chová typ flexivní? U sklonování jsme viděli, že flexivní typ má omezené množství přípon. A to se opakuje u slovesa. Latina velmi málo odvozuje sloveso od slovesa, aspoň mnohem méně než turečina. Místo toho má ovšem velmi hojně slovesné předpony: *sisto* - *consisto*, *desisto*, *existo*, *resisto* atd. (srv. čes. *stávám*, *ustávám*, *zastávám*, *postávám* atd.). Flexivně se vyjadřuje v latině osoba a číslo, t. j. vyjadřují se jednou koncovkou. Srv. tvary slovesa *carpo* 'trhám', které plně odpovídají tvarům českým:

<i>carp-o</i>	trhám	<i>carp-imus</i>	trháme
<i>carp-is</i>	trháš	<i>carp-itis</i>	trháte
<i>carp-it</i>	trhá	<i>carp-unt</i>	trhají

Částečně flexivně se vyjadřuje i rod:

sg. 2. os. *carp-is* trháš *carp-eris* jsi trhán
pl. *carp-itis* trháte *carp-imini* jste trháni

Jinde se tvoří rod příponou -r, -ur, tedy aglutinačně:

sg. 1. os. <i>carp-o</i>	<i>carp-o-r</i>
3. os. <i>carp-it</i>	<i>carp-it-ur</i>
pl. 1. os. <i>carp-imus</i>	<i>carp-im-ur</i>
3. os. <i>carp-unt</i>	<i>carp-unt-ur</i>

Osobní koncovka může vyjadřovat i čas, a to u sloves, která mají v perfektu (minulém času) stejný kmen jako v přítomném času), jako třeba *dēfendō*, hájím:

sg. 1. os. <i>dēfend-ō</i>	<i>dēfend-ī</i>
2. os. <i>dēfend-is</i>	<i>dēfend-istī</i>
pl. 2. os. <i>dēfend-itis</i>	<i>dēfend-istis</i>
3. os. <i>dēfend-unt</i>	<i>dēfend-erunt</i>

Jinak osobní koncovka může vyjadřovat i způsob, srv. rozkazovací způsob

2. os. <i>carp-e</i>	ind. <i>carp-is</i>
----------------------	---------------------

Je tedy vlastností flexivního typu, že osoba a číslo se vyjadřuje u slovesa jednou koncovkou. Tato koncovka může vyjadřovat dokonce i rod, čas nebo způsob.

Časy a způsoby mají většinou aglutinační vyjádření — tím se latina odchyluje od češtiny. Srv. přít. čas *carp-ō* (bez konc.), bud. čas. *carp-am*, *carp-ēs*, souminulý čas *carp-ēbam*, spoj. zp. souminulý *carp-erem*, minulý čas *carp-ī*. Ostatní časy mají dokonce dvojí aglutinační příponu: předminulý čas *carp-eram*, druhý bud. čas *carp-er-o*, spoj. způsob předminulý *carp-isse-m*.

Rody se vyjadřují, jak jsme viděli, flexivně a aglutinačně. Vedle toho se vyjadřují i isolačně — jako v češtině: minulý čas činný *carpsi*, trpný *carptus sum*, předmínlý čas činný *carpseram*, trpný *carptus eram* atd.

Jako u jména je i u slovesa thema, které se v latině výrazně uplatňuje: *laud-ā-s*, *mon-ē-s*, *aud-ī-s*.

U latinského jména jsme viděli, na rozdíl od turečtiny, hojnost deklinací (způsobů skloňování). U slovesa tomu odpovídá pestrost konjugací (způsobů časování). Latina má čtyři konjugace, které se od sebe liší v některých tvarech velmi podstatně:

spoj. způsob	<i>laud-em</i>	<i>dele-am</i>	<i>carp-am</i>	<i>audi-am</i>
budoucí čas	<i>laudabo</i>	<i>delebo</i>	<i>carp-am</i>	<i>audi-am</i>

Sloveso se v latině časuje podle tří kmenů (přesentního, perfektního a supinového).

Rozličenosti t. zv. perfektních a supinových kmenů se nekrývá s rozličenostmi konjugací. (Srv. *laudo*, *laudavi*, *laudatum*, proti *veto*, *vetui*, *vetitum*, *vero*, *verare*, *ivi*, *vitum*). Může-li u tureckého slovesa tvary konstruovat na základě analogie podle sloves jiných, musíme se jím v latině učit — analogie jiných sloves nám dává vodítko jen slabé.

Další vlastností flexivního typu je tedy bohatá rozličenost tvarů jednotlivých sloves.

Přicházíme k úloze slovesa ve větě. Stejně jako turečtina má latina hojně věty, kde podmět je vyjádřen pouze koncovkou (lat. *habeo* proti franc. *je possède*). Zato nemá latina, zrovna jako většina ostatních jazyků flexivních, nomi-nální větu.

Vedlejších vět má latina hojnost, proto také omezuje přechodníky a příděsti, particiia. Je to v intencích flexivního typu, aby tvořil raději vedlejší věty než vazby infinitivní (t. zv. akusativ s infinitivem, nominativ s infinitivem, ge-

rundium) a particiální (ablativ absolutní, gerundivum) často tam, kde čeština dá raději vedlejší větu.

Další vlastností flexivního typu je tedy tvoření vedlejších vět.

Tím končíme popis latiny jako reprezentanta flexivního typu. U tohoto typu viděli jsme důležitý rys: flexivní typ je proveden do mnohem menší míry než typ aglutinační a isolační. V rozboru latiny jsme stále musili opakovat: toto je zjev aglutinační, toto je zjev isolační. A nemohli jsme se obvykle dovolávat jiného jazyka — jako jsme se dovolávali u franštiny jazyků isolačnějších než isolační franština. Měli jsme příležitost častěji poukázat na to, že v tom či onom rysu je čeština flexivnější než latina (na př. ve skloňování přídavných jmen, v bohatosti deklinací), nemohli jsme však uvést jazyk, který by byl flexivní do tak vysoké míry, jako třeba turečtina je aglutinační. Tento zjev, že typ se uplatňuje v jazyce jen do určité míry, platí tím více o dalším typu, introflexivním.

IV. Typ introflexivní.

Typ introflexivní (t. j. ohýbající uvnitř), jak jsme již uvedli, se vyznačuje tím, že hromadění významů se týká kořene slova: slovo *Briider* znamená najednou dvě věci: 'bratr' a množné číslo. Obě tyto funkce se kumulují v kořeni. Tento zjev je velmi podoben zjevu, který jsme uvedli jako charakteristický pro typ flexivní. Tam se hromadily významy v koncovkách. Pro tuto určitou příbuznost byly oba typy často považovány za jeden. Velmi často se mluví o »jazycích flektujících«, kteréž označení má zahrnovat jazyky indoevropské, semitské a hamitské. Ale srovnáme-li si na př. češtinu s arabštinou, vidíme hluboký rozdíl, jak si chceme ukázat.

O flexivním typu jsme si řekli, že se uplatňuje jen do určité míry. Ještě více to platí o typu introflexivním. V každém jazyce se neuplatňuje tak silně, aby zatláčoval ostatní typy do pozadí. Nejsilnější je v semitských jazycích, kde prostupuje celým jazykovým systémem. Důležitý je dále v jazycích berberských, severoafrických to jazycích hamitských, kelských, germánských a v tibetštině. V němčině se jim tvoří množné číslo podstatného jména (*Vater-Väter*), časy slovesa (*wir trinken - wir tranken*) a odvozeniny (*trinken - tränkchen, hängen - hängchen*). V češtině se objevuje jen sporadicky: *klaci - klácky, vrácen - vráčen, hon - honě*. V arabštině

je ovšem mnohem silnější, a proto si ji uvedeme jako příklad. U podstatného jména je především důležité tvoření množného čísla (plurálu). To se děje dvojím způsobem: a) pro-měnou kmene, b) koncovkou.

Na tvoření množného čísla proměnou kmene je několik vzorů. Uvedeme několik příkladů: *farasun*, kůň, množ. č. *afrāsun*, *waladun*, hoch, množ. č. *awladun*, *kalbun*, pes, množ. č. *kalābun*, *wadšulun*, muž, pl. *wadšābun*, *widšun*, noha, pl. *awdšū-lun*, *wawzurun*, vezír, pl. *wawzurā'u*, *farisun*, jezdec, pl. *farasānun*, *sultānun*, sultán, pl. *salātūnun* atd. Vidíme, že se proměňují samohlásky, kdežto souhlásky zůstávají beze změny.

Koncovka množného čísla je *-ūna* pro mužský rod, *-ātun* pro ženský rod.

Sklonňuje se pak takto:

a) plurál je tvořen proměnou kmene (lomený, pluralis fractus)

1. pád <i>waladun</i>	pl. <i>awladūnun</i>
4. pád <i>waladun</i>	<i>awladān</i>
2. pád <i>waladin</i>	<i>awladānin</i>

b) plurál je tvořen koncovkou, *-ūna* pro mužský rod, *-ātun* pro ženský rod (zdravý, pluralis sanus). Slova *sāriqun*, zloděj a *chādimātun*, služka se v jednotném čísle sklouňují jako *waladun*, v množném čísle pak mají toto sklonění:

1. pád <i>sāriqūna</i>	zloději	<i>chādimātun</i>	služebnice
4 a 2. pád <i>sāriqūna</i>		<i>chādimātūn</i>	

Při bližší analýze vidíme, že v tomto skloňování se mísí aglutinační živly s flexivními. Substantiva s lomeným plurálem mají pádové koncovky stejné v singuláru a plurálu, číslo pak je vyjádřeno uprostřed kořene. To je skloňování zřejmě aglutinační. Zato u pluralis sanus jsou v plurálu jiné koncovky než v singuláru a vyjadřují zároveň pád a číslo. Je to tedy skloňování flexivní. Stejně flexivně se vyjadřuje

i duál (dvojně číslo): muž. 1. pád *-ami*, 2. a 4. pád *-ami*, žen. 1. pád *atāni*, 2. a 4. pád *ataini*. Aglutinační je zase jednoduše deklinace, nedostatek deklinačních rozdílů.

Aglutinační je dále připojování přivlastňovacích přípon, na př. *abi*, můj otec, *abūwā*, náš otec. Flexivní je při tom, že množné číslo majitele a jeho osoba (my) se vyjadřuje jednou koncovkou — jako v češtině.

Aglutinační je ještě člen (*baṭim*, dům, se členem *albatu*, *šamsu*, slunce, se členem *aššamsu*).

Introflexe proniká také do odvozování substantiv, srv. na př. *kitābum*, kniha, *kātibum*, písař, *sadīqum*, přítel, *sādīqum*, upřímný, *sadqum*, upřímnost. Vedle toho je běžné i odvozování koncovkou, t. j. aglutinační, které jsme viděli i u typu flexivního, na př. *āzādum*, dědeček, *dāādātum*, babička, *chādīmanu*, sluha, *chādīmanatu*, služebnice.

Přesáváme na popise arabského substantiva. Také **ostatní druhy slov** mají zajímavou mluvnicí — především sloveso, ale její zajímavost je tak přílišná, totiž tak složitá, že by nás odváděla daleko od našeho vlastního tematu, t. j. typu češtiny. I z rozboru podstatného jména je myslím patrné, jak asi vypadá typ introflexivní. Je také patrné, že introflexivní typ si musí ještě více než typ flexivní připomínat prvky druhých typů.

V. Typ polysynthetický.

Polysynthetický typ se projevuje především v jazycích východoasijských, v čínštině, anamitštině, siamštině, v menší míře pak v japonštině a korejštině. Z evropských jazyků se nejlépe projevuje v němčině, pak vůbec v jazycích germánských, vedle toho v některých jazycích ugrofinských, v maďarštině, finštině, laponštině. Nejnápadnější jeho vlastností je hojný výskyt komposit (složenin). Za vzor si vezmeme jazyk, kde je polysynthetický typ nejvíce rozvit, totiž čínštinu.

Polysynthetický typ nemá — s výjimkou komposit, kterých také není v češtině mnoho — pro češtinu velkého významu. Spokojíme se proto jen s některými nejvýznamnějšími rysy tohoto typu.

Důležitým znakem tohoto typu je to, že slova se neskloňují a nečasují. V tom jde typ polysynthetický dále než typ isolační (viz výše). Zvláště nápadné je to u sloves. Na př. čínské sloveso *co⁴* (číšlo 1 znamená nízký tón, 2 vysoký, 3 stoupavý, 4 klesavý) znamená, *seděti*, ale může znamenat i, *sedím*, *sedíš*, *sedíme*, *seděl jsem*, *budu sedět*. Podmět se může vyjádřit, je-li toho zapotřebí, přidáním zájmena (*wo³ já*, *mě³ ty*, *wo³-men my* atd.). Čas se může (ale nemusí!) vyjádřit přidáním částice (či koncovky?) *la* pro minulost, slovy *jao⁴ ,chtti*, *hsiang³*, zamýšletí a j. pro budoucnost.

Další vlastností polysyntetického typu je to, že slovo nějakého určitého významu (podstatných jmen, sloves) se užívá ve významu slov formálních, předložek a spojek: *cai* znamená, existovatí, ale také předložku 'v'; *č'ung* znamená následovatí, ale také předložku, od, *šuo* znamená mluvití, ale také spojku, že' atd. Velmi důležitá jsou v tom ohledu t. zv. numerativa, t. j. slova, která spojují číslovky se substantivy. Čínsky neříkáme totiž na př. tři knihy, ale tři svazek kniha, *san* pen šu, stejně, tři plocha stůl, *san* čung čoi-čai ap.

Nejdůležitější vlastností typu polysyntetického jsou komposita. V čínštině jsou komposita široce rozvinuta. Jsou tu na př. komposita jako: *čung¹-kuo²-hua⁴* —, čínština, vlastně střed-stát-jazyk, *mai³-p'iao⁴-č'u⁴* pokladna, vl. koupiti-lístek místo.

Řekneme si několik slov o kompositech v němčině.

Komposita patří především do tvoření nových podstatných jmen (a jiných slov). Tam, kde jiné jazyky mají odvozeninu nebo slovo zvláštní, neodvozené, po př. dvě slova, tam má němčina často kompositum:

něm. <i>Dampfschiff</i>	čes. <i>parník</i>	fr. <i>bateau à vapeur</i>
<i>Hauptstadt</i>	<i>hlavní město</i>	<i>capitale</i>
<i>Hausmeister</i>	<i>domovník</i>	<i>concierge</i>

Vedle toho však v jazyce, kde je typ polysyntetický tak rozšířen, jako je tomu v němčině, má kompositum i funkce jiné.

Především je kompositum v němčině velmi často tam, kde nejde o jedno, jak říkáme, pojmenování, t. j. o jméno jednoho předmětu, nýbrž o dvě pojmenování. Není potom kompositum záležitostí pojmenování, nýbrž syntaktickou. Sem patří taková slova jako *Kriegswehrtig*, důležitý pro válku, *Waffenarspacher*, telefon zařízení na mince. Na př. v tomto posledním slově nejde o jedno jméno, nýbrž o dvě: jde o telefon, který

má určité zařízení. Zatím co jiný jazyk musí si tu vypomáhat dvěma slovy, němčina stačí jedno.

Vím ovšem dobře, že mezi oběma těmito druhy složením není přesných hranic. Naopak, to že existují, dosvědčuje, že v němčině není přesných hranic mezi jedním pojmenováním a konstrukcí dvou pojmenování.

Komposita syntaktická jsou obhlíbena zvláště v některých jazycích indiánských. V těch se spojuje předmět se slovesem v jedno slovo.

Vedle toho je v němčině ještě jeden druh komposit: Vedle *Fischer* se říká též *Fischermann*, vedle *Tanne* též *Tannenbaum*. Někdy se ani jednoduchého slova neužívá — na př. u slova *Remter*, sob. V těchto a takových kompositech je druhý člen s hlediska úspornosti zbytečný, nepřináší žádnou podstatnou změnu významu. Má tu funkci, aby zařadil příslušné slovo do určité třídy — tedy funkci podobnou jako rody v jazycích indoevropských a třídy podstatných jmen v jazycích bantuských.

Skončili jsme popis pěti základních jazykových typů. Ví-děli jsme při tom na jazycích užítých jako vzor, že žádný jazyk nemá mluvnicí podle pravidel jednoho typu. Při důkladném typologickém popisu jazyka je tedy hlavní otázkou: jak se v tom jazyku jednotlivé typy kombinují? Víme už, že celkový ráz češtiny je flexivní a že má čeština stavbu velmi podobnou latině. Přitom však je v ní velmi výrazný přínos typů jiných. Na to musíme brát zřetel, přicházejíce k svému hlavnímu tematku, k popisu české typologie.

